

Matthes, D.
1958 'Hermagoras von Temnos 1904-1955'. *Lustrum* 3, 58-214.

Meyer, E.
1951 'Die Quaestionen der Rhetorik und die Anfänge juristischer Methodenlehre'. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Roman. Abt.* 68, 30-73.

Het redelijkheidsbegrip binnen een praktische argumentatietheorie

Paul van den Hoven

1. Inleiding: wat is redelijke argumentatie?

In een normatieve argumentatietheorie gaat het erom criteria te ontwikkelen op grond waarvan men redelijke argumentatie kan onderscheiden van onredelijke argumentatie. Een adequaat redelijkheidsbegrip dient men te ontwikkelen vanuit een *dialogische* benadering van argumentatie. Benadert men argumentatie *monologisch*, dan zal het redelijkheidsbegrip slechts betrekking hebben op de acceptabiliteit van argumenten in hun relatie tot conclusies; veel blijft dan buiten beschouwing.

Essentieel in een dialogische benadering is dat men argumentatie plaatst in het kader van een verdedigingspoging. Er is een *bepaalde kwestie in discussie*. Iemand doet een keuze in die kwestie, hij huldigt daarin een bepaalde *opvatting*. Hij wordt door een ander aangesproken op die opvatting (of meent dat dat ongetwijfeld zal gaan gebeuren). Hij wenst zich te rechtvaardigen en doet dat door middel van een *argumentatie* waaruit moet blijken dat zijn positiekeuze een *redelijke positiekeuze* is. Het redelijkheidsbegrip dat de argumentatietheorie moet ontwikkelen zal zowel betrekking moeten hebben op het gedrag, de rechten en de plichten van degenen die zich verdedigt als van degenen die hem aanspreekt.

Van Eemeren & Grootendorst (1982) hebben in hun dissertatie dit redelijkheidsbegrip uitgewerkt vanuit een dialogische benadering, namelijk die van de *geschil-oplossende discussie*. Het basiscriterium om redelijke bijdragen binnen dit kader te onderscheiden van niet redelijke bijdragen is of een bijdrage in voldoende mate (optimaal?) gericht is op de oplossing van het geschil. De auteurs werken dit algemene criterium op veel punten uit. Slechts twee punten stel ik hier aan de orde. *Ten eerste* de intentie waarmee een verdediger zijn argumentatie naar voren dient te brengen, wil deze althans op dat aspect redelijk genoemd mogen worden. *Ten tweede* de bewijslast waarvan de verdediger en aanvaller zich door middel van hun argumentatie dienen te kwijten, wil deze althans op dat aspect redelijk genoemd mogen worden. De vraag die ik bij deze punten zal stellen is of de voorstellen die de auteurs op deze punten doen adequaat zijn voor *andere* dialogische benaderingen dan die van de geschil-oplossende discussie. Ik kom tot de conclusie dat dit niet zo is.

2. Is argumentatie altijd gericht op overtuigen?

Van Eemeren & Grootendorst (1982) menen dat argumentatie er steeds op gericht dient te zijn een opponent te overtuigen van de juistheid van de gehuldigde opvatting in een kwestie in discussie (in hun eigen terminologie: de juistheid van het standpunt ten aanzien van de meningsuiting). In de voorwaarden voor het illocutionaire handelingscomplex 'argumenteren' (naar het schijnt een *algemene* analyse, niet gebonden aan geschil-oplossende discussies) ziet men dit in de derde voorbereidende en in de oprechtheidsvoorwaarden. De auteurs spreken van een "aanvaardbare rechtvaardiging van de meningsuiting" en van "aanvaarden als een contra-argumentatie". Eerder gaven Van Eemeren e.a. in *Argumentatietheorie* (1981) een algemene definitie van argumentatie waarin zij deze zien als zijnde gericht op het verkrijgen van *instemming* van een redelijk oordelend publiek. Kortom: een argumentatie kan slechts dan redelijk zijn, indien zij erop gericht is de opponent of een redelijk oordelend publiek te overtuigen van de juistheid van de te verdedigen opvatting. Dit is een invulling die binnen de benadering van de auteurs voor de hand ligt.

Naar mijn mening is dit criterium voor een algemene dialogische benadering van argumentatie te streng. Zij sluit argumentaties uit die op goede gronden als redelijk beoordeeld kunnen worden. Nu is dit op zich niet dodelijk voor een *normatieve* theorie. Men kan de normen streng formuleren om te garanderen dat hetgeen eraan voldoet in elk geval redelijk is. Echter, indien men daarbij teveel uitsluit dat ook op goede gronden redelijk genoemd kan worden, verliest de theorie aan waarde. Bovendien, wanneer de theorie ook dient als een onderzoekskader dat op vele punten verder ingevuld moet worden, verliest dit onderzoekskader aan rijkdom.

De invulling van het redelijkheidsbegrip blijkt te streng wanneer men de benadering van geschil-oplossende discussies verruimt en kiest voor een iemand huldigt een opvatting in een kwestie in discussie. Door woord of daad maakt hij kenbaar dat hij zijn keuze heeft bepaald. Hij wordt hierop aangesproken en wenst aan te tonen dat hij in redelijkheid zijn opvatting kan huldigen, zonder er overigens per definitie op uit te zijn de ander ertoe te brengen om op grond van zijn argumenten ook die opvatting te gaan huldigen.

Men denke hier in de eerste plaats aan situaties waarin het er niet zozeer om gaat (alsnog) overeenstemming te bereiken, maar waarin het gaat om het bereiken van een heldere en rationele polarisering. Maar ook kan men denken aan beroepsbesslers en mensen die van het beslechten van geschillen hun beroep maken: bestuurders en rechters. Zij spreken dikwijls een machtswoord. Op zich lijkt dan de noodzaak te ontbreken om te argumenteren. Macht is echter uiteindelijk gebaseerd op gezag. Zij hebben dus tot taak te laten zien dat zij in redelijkheid tot hun beslissing zijn gekomen, zonder overigens steeds in staat te zullen zijn de ander te overtuigen van de 'objectieve' juistheid van hun keuze: niet voor niets zijn zij met macht bekleed.

In deze ruimere benadering van argumentatie kan men zich veel meer persuasieve pretenties voorstellen dan die ene maximale persuasieve pretentie die in de redelijkheidsconceptie van Van Eemeren en Grootendorst besloten ligt. Ik som ze op.

- a. De betogter pretendeert dat een ieder de opvatting moet gaan huldigen, of althans ieder redelijk mens die (in ruime zin) bij de kwestie in discussie betrokken is.
- b. De betogter pretendeert dat een ieder die bepaalde andere opvattingen met hem deelt, ook deze opvatting met hem moet delen. Zijn opponent kan wel (VE&G) of niet tot die groep behoren. Immers, ook als de opponent niet tot die groep behoort, kan de betogter zich met een dergelijke argumentatie heel wel respect voor zijn opvatting verwerven.
- c. De betogter pretendeert dat een ieder die, gelijk hij, genoopt is op dit moment een keuze te doen in deze kwestie, deze opvatting moet gaan huldigen, of: de betogter pretendeert dat een ieder die, gelijk hij, genoopt is op dit moment een keuze te doen in deze kwestie, en bepaalde opvattingen met hem deelt, ook deze opvatting met hem moet delen. (Hier hoeft de betogter door zijn argumentatie dus niet de juistheid van zijn opvatting aan te tonen, maar kan bijvoorbeeld volstaan met het aantonen van de relatieve aanmemelijkheid op dit moment ten opzichte van alternatieven.)
- d. De betogter pretendeert dat een ieder er goed aan zou doen net als hij de opvatting te gaan huldigen, of: de betogter pretendeert dat een ieder die bepaalde andere opvattingen met hem deelt, er goed aan zou doen net als hij deze opvatting te gaan huldigen.
- e. De betogter pretendeert dat een ieder die dat wenst net als hij de opvatting kan (gaan) huldigen. En zelfs wellicht:
- f. De betogter pretendeert dat men dient te respecteren dat hij persoonlijk de opvatting huldigt.

Het moge duidelijk zijn dat hier lang niet altijd een persuasieve pretentie ten aanzien van de te verdedigen opvatting aanwezig is. Wel is er steeds een persuasieve pretentie ten aanzien van de uitspraak: "Ik huldig terecht deze opvatting". Dikwijls zullen argumentaties in het licht van deze persuasieve pretentie op goede gronden redelijk genoemd kunnen worden, terwijl zij in de benadering van Van Eemeren en Grootendorst uitgesloten worden. De betogter meent niet dat zijn opponent zijn argumentatie zal aanvaarden als rechtvaardiging voor zijn opvatting. Hij is er echter wel van overtuigd dat zijn opponent zijn argumentatie zal aanvaarden als rechtvaardigingspoging voor zijn positiekeuze of hij meent dat zijn opponent dit behoort te doen (dat dit in redelijkheid van zijn opponent verwacht mag worden).

Binnen de benadering van Van Eemeren & Grootendorst is een mindere persuasieve pretentie niet toegestaan. Indien een opponent twijfel uitspreekt aan de houdbaarheid van een bepaalde opvatting, krijgt de betogter immers onmiddellijk een *inhoudelijke* verdedigingsplicht opgelegd ten aanzien van de opvatting zelf, niet ten aanzien van het gegeven dat *hij* die opvatting huldigt.

Slechts binnen een strenge dialectische benadering lijkt me dit ten volle juist.

Ik meen dat de ruimere benadering die ik hier heb geschetst een verrijking van het theoretisch kader biedt. Immers, zo duidelijk als het lijkt dat onderomstandigheden verdedigingen met de pretenties a-f aanspraak moeten kunnen maken op het predicaat 'redelijk', zo duidelijk is het ook dat dit niet *steeds* het geval zal zijn. Het duidelijkste voorbeeld kan ik halen uit het werk van Van Eemeren & Grootendorst (1982): wanneer het gaat om een *geschil-oplossende* discussie zal een argumentatie met een geringe persuasieve pretentie dikwijls als niet redelijke bijdrage gekwalificeerd worden, hoe krachtig de argumenten in het licht van de geringe pretentie ook mogen zijn. Dit betekent dat een argumentatietheorie criteria dient te ontwikkelen op grond waarvan men kan beoordelen of in een bepaald geval een bepaalde verdedigingspretentie als redelijk of niet redelijk moet worden gekwalificeerd. Bovendien biedt dit kader ruimte voor het ontwikkelen van criteria op grond waarvan men kan beoordelen of argumentaties in het licht van hun pretentie als redelijk of onredelijk moeten worden gekwalificeerd, ook bij de zwakkere pretenties.

Deze ruimere benadering eist allereerst dat men de *definitie* van argumentatie verruimt. Argumentatie is niet steeds gericht op het verkrijgen van de *instemming* van een redelijk oordelend publiek, maar kan ook gericht zijn op het verwerven van *respect* van dat publiek. Een tweede vraag is welke consequenties deze benadering heeft voor de voorwaarden die men stelt aan het illocutionaire handelingscomplex 'argumenteren'. Ook daarin is, in het voorstel van Van Eemeren & Grootendorst (1982), uitgedrukt dat argumentatie gericht moet zijn op het overtuigen van de juistheid van het standpunt ten aanzien van de meningsuiting. Er zijn verschillende opties denkbaar. Naar mijn mening dient men de essentie van het argumenteren in stand te houden, dat is de *acceptabiliteitsoverdracht* van bepaalde uitspraken (argumenten) op een andere uitspraak (conclusie). Wanneer men zich afvraagt welke uitspraak binnen de ruimere redelijkheidsconceptie de conclusie vormt, dan is dat niet meer de uitspraak waarin de opvatting (het standpunt ten aanzien van de meningsuiting) is verwoord. Wel is het de uitspraak waarin de *pretenties* zijn uitgedrukt waarmee de betoger zijn opvatting verdedigt. Dit suggereert dat het zinvol is te onderscheiden tussen de *opvatting* en de *conclusie* in deze zin. De oplossing wat betreft de voorwaarden voor het illocutionaire handelingscomplex 'argumentatie' is dan ook 'meningsuiting' te vervangen door 'conclusie' in deze zin.

Het onderscheiden van opvatting en conclusie heeft overigens nog een voordeel. Het nodigt uit tot beschouwingen over de onderscheiden processen volgens welke men er toe komt een bepaalde opvatting te gaan huldigen (*context of discovery*) en volgens welke men deze opvattingen (vervolgens) als redelijk rechtvaardigt (*context of justification*), een onderscheid dat in rechtsvindingstheorieën grote aandacht krijgt.

3. De bewijslastverdeling in een discussie

Een tweede punt waar Van Eemeren & Grootendorst hun redelijkheidsbegrip hebben uitgewerkt, is bij het zoeken naar criteria voor een redelijke *bewijslastverdeling*. Zij analyseren de geschil-oplossende discussie als een *dialectisch* proces. Vanuit dat gezichtspunt is het begrijpelijk dat zij een ieder die een positief of negatief standpunt ten aanzien van een meningsuiting naar voren brengt, een verdedigingsplicht ten aanzien van dat standpunt opleggen. Degeen die echter slechts zijn twijfels aan de houdbaarheid uitspreekt, heeft ten aanzien van de gerechtvaardigheid van zijn twijfel *nimmer* een verdedigingsplicht. Dit past binnen de dialectische benadering waarin immers de figuur van de systematische twijfelaar de volle ruimte moet krijgen. De systematische twijfelaar wordt in zijn functioneren slechts beperkt door de andere discussieregels en door het feit dat hij gebonden is aan de concessies die hij doet of heeft gedaan. Men realiseert zich goed dat de verdedigingsplicht steeds een *materiele* verdedigingsplicht is: de verdediging moet op inhoudelijke gronden de acceptabiliteit aantonen. Slechts in één geval is een *procedurele* verdediging juist, namelijk wanneer de twijfelaar/opponent 'A' in twijfel trekt en de verdediger/proponent hem kan wijzen op zijn concessie 'A'.

Ook hier vraag ik mij af of in een ruimere benadering hier niet al te eenzijdig een te zware last op de schouders van de verdediger wordt gelegd. Met andere woorden, dient niet soms de twijfelaar te beargumenteren dat zijn twijfel gerechtvaardigd is, ofwel mag de verdediger niet soms de bal terugkaatsen met een eenvoudige procedurele verdediging? Ik vraag me dit niet alleen af binnen mijn ruimere benadering waarin het beslechten van een geschil of louter zelfrechtvaardiging het doel kan zijn, maar ook binnen de benadering van geschil-oplossende discussies zelf.

Overigens zeg ik bij voorbaat dat mijn positie hier niet zo duidelijk van die van Van Eemeren & Grootendorst verschilt. Binnen hun theorie is in de mogelijkheid voorzien dat de discussiepartners afspraken maken over de regels volgens welke zij zullen discussiëren, met name over de beslissingsregels. Bovendien kan men het begrip 'concessie' bij een praktische benadering velerlei invulling geven, bijvoorbeeld dat ook hetgeen in de gemeenschap als status quo geldt als concessie wordt beschouwd.

Ik zal nu aan de hand van een voorbeeld laten zien waarom zo'n nuancering van de bewijslastverdeling nodig is. Stel dat een betoger zijn opvatting dat X gewenst is wil rechtvaardigen door middel van een *pragmatisch argument*. Hij beoogt aan te tonen dat een ieder zijn opvatting dient te huldigen. Hij stelt dat X leidt tot Y. Ook stelt hij dat Y gewenst is. Stel dat de aanvaller aan de houdbaarheid van deze laatste uitspraak twijfelt en de bewijslast op de betoger rust. Overigens is hij bereid de redenering te accepteren. Om aan te tonen dat een ieder dient te accepteren dat Y gewenst is, zal de betoger moeten laten zien dat de wenselijkheid volgt uit de toetsing aan criteria die een ieder als juist en relevant accepteert, althans een ieder die in ruime zin bij de kwestie in discussie is betrokken. Hij stelt dat dit zo is, maar ook deze uitspraak trekt zijn opponent in twijfel. De betoger gaat nu proberen aan te tonen dat een ieder de criteria accepteert. De kring der betrokkenen is groot. Hij vermeldt daartoe de resultaten van een gedegen steekproefonderzoek. De opponent handhaaft zijn twijfel over de houdbaarheid van de uitspraak dat een ieder de

criteria accepteert, aangezien hij ook zijn twijfel uitspreekt over de premisse dat uit de unanimiteit in de steekproef unanimiteit in de populatie mag worden geconcludeerd. Dat doet hij met recht. Maar, dient men zich zo langzamerhand niet af te gaan vragen of de *opponent* niet de *gerechtvaardigheid van zijn voorzittende twijfel* dient aan te tonen? Hiervoor zijn twee redenen.

Eenzijds blijkt uit de betooglijn van de betoger tot dusverre een volstrekt rationele methode, waarbij hij echter eigenlijk aan het eind van zijn mogelijkheden is gekomen. Populatieonderzoek is niet reëel. Anderzijds moet het voor de opponent betrekkelijk eenvoudig zijn de gerechtvaardigheid van zijn twijfel aan te tonen. Immers, hij hoeft slechts enkele personen aan te voeren die aan de acceptabiliteit van de criteria twijfelen of deze ontkennen. Dan lijkt het toch redelijk en billijk de verdedigingsplicht te verleggen naar de opponent. Dat wil dus zeggen dat deze opponent is gehouden om of toe te geven dat de betoger in zijn verdediging is geslaagd of zelf actie te ondernemen.

Binnen geschilbeslechtende discussies, waaronder ik de civiele rechtspraktijk reken, is de noodzaak van een genuanceerde toedeling van verdedigingsplichten heel duidelijk.

Indien men mijn voorbeeld overtuigend vindt en erkent dat onder omstandigheden een genuanceerde bewijslastverdeling redelijk is, dan is het ook duidelijk dat het theoretische kader ongewenst wordt verengd door een invulling van het redelijkheidsbegrip waarbij de systematische twijfelaar van elke bewijslast is gevrijwaard. Immers, een dergelijk kader nodigt niet uit tot het ontwikkelen van praktische criteria voor die bewijslastverdeling, bijvoorbeeld door pogingen tot operationalisering van de begrippen 'status quo' en 'redelijkheid en billijkheid'.

4. Het verband tussen verdedigingspretentie en bewijslastverdeling

In enkele woorden wil ik nog een verband aangeven tussen de beide punten die ik aan de orde heb gesteld. Ik heb een onderscheid gemaakt tussen *opvatting* en *conclusie*. Ik heb betoogd dat er niet steeds een maximale persuasieve pretentie hoeft te bestaan ten aanzien van de opvatting, maar wel ten aanzien van de conclusie, die *minimaal* is: "Ik huldig terecht de opvatting". Ik heb ook gesteld dat er niet steeds een verdedigingsplicht ten aanzien van de opvatting dient te bestaan (bijvoorbeeld als een opvatting in een subgeschil naar voren wordt gebracht). Wel echter dient er steeds een verdedigingsplicht te bestaan ten aanzien van de uitspraak: "Ik huldig terecht de opvatting". Die uitspraak kan de betoger *inhoudelijk* verdedigen door aan te voeren dat het een ieder vrijstaat die opvatting te huldigen omdat er bijvoorbeeld geen bewijslast rust op degenen die de opvatting huldigt. Deze *inhoudelijke* verdediging van de *conclusie* impliceert een *procedurele* verdediging ten aanzien van de *opvatting*. Met andere woorden, het onderzoeken van mogelijke criteria voor een redelijke bewijslastverdeling maakt onderdeel uit van het zoeken naar criteria aan de hand waarvan men kan bepalen in welke gevallen een betoger, ook in de context van geschil-oplossende discussies, zijn toevlucht mag nemen - althans prima facie - tot mindere verdedigingspretenties.

5. Slot

Ik heb in dit artikel op twee punten het redelijkheidsbegrip gekritiseerd zoals Van Eemeren & Grootendorst dit in hun dissertatie *Regels voor redelijke discussies* hebben geconcretiseerd. Wellicht ten overvloede benadruk ik hier nogmaals dat het me daarbij niet in de eerste plaats gaat om kritiek op hun concretisering binnen hun benadering van argumentatie als taalhandeling in een dialectisch proces. Wat ik heb willen aantonen is dat er andere, ruimere benaderingen van argumentatie denkbaar en zinvol zijn, en dat deze benaderingen een ander, ruimer redelijkheidsbegrip met zich mee brengen.

Literatuur

- Eemeren, F.H. van en R. Grootendorst
1982 *Regels voor redelijke discussies*. Dordrecht: Foris (Diss. Universiteit van Amsterdam).
- Eemeren, F.H. van, R. Grootendorst en T. Kruiger
1981 *Argumentatietheorie*. Utrecht enz.: Het Spectrum (2e herz. dr.).
- Hoven, P.J. van
1984 *Het formuleren van een formele kritiek op een betogende tekst*. Dordrecht: Foris (Diss. RUU).